

CAPABLANCA

YALNIZCA SATRANÇ OYNAMAK İÇİN YARATILMIŞ OLAN!

Mavikale'nin bu sayısında, efsanevi satranç şampiyonlarından Capablanca'nın hayatının kısa bir dönemini canlandıran bir filmi tanıtacağım: Capablanca

FİLMİN KÜNYESİ

Türkçe adı	Capablanca
Orijinal adı	Capablanca
İngilizce adı	Capablanca
Yönetmen	Manuel Herrera
Yapım yılı	1987
Yapımcı ülke	Küba, Sovyetler Birliği
Orijinal dil	İspanyolca
Süresi	96 dakika
Eserin yazarı	Eliseo Alberto, Manuel Herrera, Darl Orlof
Oyuncular	César Évora, Galina Belyayeva, Eslinda Núñez, Adolfo Llauro, Boris Nevzorov, Javier Ávila, Marina Yakovleva, Beatriz Valdés, Vladimir Cruz
IMDB Puanı	6.7

Prof. Dr. Ergin Çiftçi

Sporcu

erginciftci@gmail.com

Perde gösterişli satranç taşlarıyla açılır. Onların üstünde dinamik bir piyano sesiyle dolaşan kamera, en son tahtanın üstüne devrilmiş beyaz bir şah odaklanınca ilk gösterdiği taşların tahta dışına çıkartılanlar olduğunu anlarız: Oyun henüz bitmiş, Beyazlar kaybetmiştir. Kamera çalınmakta olan piyanonun siyah beyaz tuşlarına götürür bizi.

Piyano, gösterişli bir opera binasının sahnesinde çalınmaktadır ve onu locadan hayranlıkla izleyenlerden, şık, siyah bir takım giymiş, papyonlu, tındık yüzlü bir adamın iç sesini duyarız: "Müzik sanattır, satranç ise sadece bir oyun! Lecuona (piyanist) bir sanatçı, ben ise yalnızca bir oyuncuyum." Artık kuşku kalmamıştır: karşımızdaki efsanevi Capablanca'dır!

Satrançsever izleyici heyecanlanır. Piyano çalar-ken akan eski fotoğraflar bizi geçmişe, Küba'nın o Capablanca'sız günlerine kadar götürür. Capablanca'nın anne ve babasını, o dahi çocukları-nın ortaya çıkışını ve yükselişini, giderek karşı-sındaki dünya şampiyonluğu yaşamış rakiplerini de tanıdığımızın farkına varırız. Capablanca, her fotoğrafında şıklığın zarafetin ve güzelliğin vü-cut bulduğu olağanüstü bir figür olarak görünür. Adeta yalnızca satranç oynamak için yaratılmış-tır. Fotoğraflardan hareketli karelere ne zaman geçeceğimizi, Capablanca'nın öyküsüne nereden dâhil olacağımızı iyice merak ederken, çekildiği zamanın unutulmaması için, son fotoğrafın üs-tüne kalemle yazılan tarihi okuruz: 1925!

"Kötümser olma José Raúl, sen dünya şampi-yonusun!" Bunu, konserin ardından operanın merdivenlerinden inerken söyleyen yakın arka-daşı Manuel'dir. Capablanca ise Küba'nın, dün-ya üstünde yaşayanların büyük çoğunluğunun önemsemediği bir toprak parçası olmasından

rahatsızlık duyuyor gibi görünmektedir. Onlar bir taraftan yürüyüp diğer taraftan da bu konu üstünde tartışırken arkalardan bir üçüncü adam, Capablanca'yı kaçırmaya hiç tahammülü yokmuş gibi, adını seslenerek ve heyecanla gelir. Bu yaşlı adamın Capablanca tarafından sevilen ve sayı-lan bir kişi olduğunu anlarız. Adam, Moskova'da güçlü oyuncuların davet edildiği bir satranç tur-nuvasının düzenleneceğini duyduğunu söyler. Ardından, devlet başkanının, Capablanca gibi bir üst düzey devlet görevlisinin oradaki turnu-vaya katılmasını uygun görmediğini söyler. Ca-pablanca kendisine böyle bir davet gelmediğini bildirir. Karşı taraf şaşırmıştır, dünyanın bütün güçlü oyuncularının davet edildiği bir satranç turnuvası için Capablanca'nın da davet edileceği düşünülmüştür. Capablanca, kendisini de davet edilmesi gereken güçlü oyuncular arasında say-dıkları için teşekkür eder, böyle bir davet gelmesi halinde durumu değerlendireceğini söyler.

Konuşulanlardan Sovyetlere karşı bir önyargı ol-duğu anlaşılır. Ama Küba'da da gidiş iyi görün-memektedir. Bir gün, Capablanca sokakta gösteri yapan Kübalılar ile güvenlik görevlilerinin karşı-laşmasına şahit olur. Birden iki grubu bir satranç tahtasında karşılaştıran iki farklı renkteki ordulara benzettir. Göğüs göğüse bir çarpışma olur ancak güçler orantılı değildir ve polis göstericileri acı-masızca ezer. Sokak o kadar tekinsiz bir hal al-mıştır ki Capablanca kendisini, çatışma başlar başlamaz onun dışında kalmak için kapılarını kapatan, bir kiliseye atar. Az sonra da, gösterici-lerden olduğu, ancak yaşamakta olan çatışmada yenilgiyi kabul ettiği anlaşılan bir genç adam sı-ğınır yanına. Genç adam onu fark edince dışarı çıkmaya yeltenir, Capablanca onu durdurur, sa-kin olmasını söyler. Genç adam yine de endişeli-dir: "Teşekkür ederim Bay Capablanca, ama sizin için tehlikeli olabilir." Capablanca onu yine de sa-kinleşmesi için yeniden temin ettikten sonra sat-ranç ile ilgilenip ilgilenmediğini, olumsuz yanıt alınca da kendisini nereden tanıdığını sorar. Tam bu sırada, sokaktaki isyanı bastırdığı ve çevre-ye sığınanları aramaya başladığı anlaşılan polis memurları girer kiliseye. Capablanca, kendisini, dünya satranç şampiyonu olduğunu da belirterek tanıtırsa da polisin bundan etkilenmediğini görür. Bunun üzerine, dışişleri bakanlığı görevlisi oldu-ğunu eklemek zorunda kalır ve bunu doğrulayan

Capablanca filminin afişi.

Capablanca, kendisine satranç öğreten babasını hatırlıyor.

belgelerini gösterirken genç adamın da yeğeni olduğunu ekleyerek tutuklanmasına engel olur.

Capablanca, Manuel, yerel gazeteci Gonzalo ve genç bir kadınla yemekte görülür. Gazeteci nasıl olup da yaşlı Lasker'in New York turnuvasında onu yenmeyi başardığını sorar. Capablanca içermiştir: "Kaybetmeye hakkım yok mu?" Gazeteci elbette kaybedebileceğini ama bu yenilginin kendilerini üzdüğünü söyler. Manuel, böyle büyük bir turnuvada ikinci olmanın büyük bir zafer olduğunu, Capablanca'nın Lasker'i dünya şampiyonluğu unvan maçında zaten mağlup etmiş olduğunu söyleme ihtiyacı duyar. Gazeteci, o yaşlı adamın yine de, Küba'nın itibarını zedeleyen, aslında bizzat kendisinin bile beklemediği bir intikam almış olduğunda ısrarcıdır. Capablanca, tam bu sırada, Moskova'da dünyanın en büyük oyuncularının katılacağı bir turnuvaya davet edildiği haberini verir. Heyecanla not almaya başlayan gazeteciye değerli bir ayrıntı da verir: "Şunu da ekleyebilirsin; şampiyon, katılıp katılmayacağına henüz karar vermedi!" Gazeteci, kararını kesin olarak verdiğinde bunu ilk bilen kendisi olması için Capablanca'dan söz vermesini ister.

Kısa süre sonra, Capablanca'yı çoklu masaya karşı, arkası dönük olarak satranç oynarken görürüz. Bir hakem, önce masa numarasını, sonra o masa-

da rakibin yaptığı hamleyi anons eder, Capablanca da yaptığı karşı hamleyi söyler... Capablanca, tahtaları görmemesine rağmen rakip tahtadaki şahlar birer birer devrilir... Capablanca, birlikte yemek yedikleri, ondan etkilenecek izlemeye gelen güzel kadınla konuşurken bu tür satrancı bir çeşit sirk gösterisine benzetir.

Capablanca, turnuvaya katılmaya karar verirse, bir dışişleri görevlisi olarak Bolşeviklerle el sıkışacak olmasının problem edildiğini anlar. Kendisi sadece satranç oynayacak olmasına karşın, davetin bir Bolşevik olan Krylenko tarafından yapılmış olması Kübalı yetkililer için yeterlidir. Capablanca kendi çevresindeki başka insanların da Sovyetlere karşı bir antipati beslediğini fark eder. Daha önce Rusya'ya gitmiş ve güzel izlenimlerle dönmüş olsa bile artık devrim olmuş ve sanki bundan sonra oradaki insanlar, o ülke artık istenmeyen bir tehdit kaynağı haline gelmiştir. Oysa böyle düşünen Kübalı dostları onunla, onun kendi vatanına bağlılığıyla, kendisine sunulan Amerikan vatandaşlığı teklifini ret edilişle gurur duymaktadırlar.

Capablanca'yı, Havana limanına demirlediğinden beri kendinden söz ettiren, kendine özgü sireniyle tanınan Sovyet gemisinde görünce turnuvaya katılmaya karar verdiğini anlarız.

Geminin güvertesinde, çevresine meraklı bir kalabalığın toplandığı bir satranç maçı sürmektedir. Satranç oynarken adeta şov yapan, neşeli, oyunu kadar kahkahası da güçlü bir adam karşısına çıkan herkesi yenmektedir: “Büyük Raklis’i hiç kimse yenemez!” Capablanca, insan halkasının içine merakla kafasını uzatınca kendisini fark eden Raklis tarafından oyuna davet edilir. Maçların para karşılığı oynandığı, tahta çevresinde toplanmış izleyicilerin de kimin kazanaacağı konusunda bahse tutuştuğu anlaşılır. Raklis, kendinden emin biçimde beyaz taşları almış ve rakibine karşı bir atını oyundan çıkartarak başlamıştır. Hamleler yapıldıkça, Raklis’in yüz ifadesinden karşısında sıkı bir oyuncu olduğunu fark ettiğini anlasak da, çevreden sürekli hamle önerileri alan ve bunlara uyduğu da anlaşılan Capablanca oyunu kaybeder. Raklis, o ünlü kahkahasını atarken Capablanca rövanş ister, iddiayı iki katına çıkartırken bu sefer kendisinin oyuna iki at eksik çıkacağını bildirir. Bu çılgın teklif Raklis tarafından şaşkınlık ve neşeyle kabul edilir. İkinci oyun da çekişmeli geçer, Raklis yine çevresine neşe saçarak hamle yapmayı sürdürse de beklemediği bir anda mat olur. Bir an şaşırırsa da neşesinden bir şey kaybetmemiştir: “Berabere!”

Capablanca, gemide müzik yapan, Andrey adın-

da genç bir Rus ile tanışır. Andrey, 1920 yılında Kırım’dan gemiye binerek ülkesinden ayrılmış, geride Bolşoy Balesi’nde bir balerin olan kız kardeşi Sasha’yı bırakmıştır. Capablanca’dan ona bir mesaj götürmesini, ülkesine dönmek için Berlin’de dilekçe vereceğini söyler. Andrey ülkesine dönmek istemesine karşın, eşi onun ülkesine döndüğünde başına gelebileceklerden endişe duymaktadır.

Capablanca Moskova’da büyük bir coşkuyla karşılanır. Tren garında kendisi için bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Bu kalabalığın içinde onunla görüşmek isteyen genç ve güzel bir kadın vardır: Sasha!

Capablanca’yı otelinde eski bir gazeteci dostu olan Picon karşılar. Capablanca, kendisini “Satrancın Mozart’ı” olarak niteleyen Picon’a, iki yıldır ciddi biçimde satranç oynamadığını, kendisinden çok fazla performans beklememesini söyler. Picon ise son on yılda yalnızca iki oyun kaybettiğini hatırlatır şampiyona. Picon, Alekhine dışında bütün büyük oyuncuların burada olduğunu haber verir: Yaşlı adam Lasker, Amerikalı Marshall, Polonyalı Rubinstein, Réti, Yates, Tartakower, Grunfeld ve on gizemli Sovyet usta! Capablanca bunlara Meksikalı Torre’yi ekler. Picon, yanında Capablanca’yı heyecanlandıran bi-

Capablanca, karşısındakinin dünya şampiyonu olduğundan habersiz Raklis ile satranç oynuyor.

Capablanca, turnuvaya iyi bir başlangıç yapamıyor.

rini de getirmiştir; Capablanca ile 1911 yılında San Sebastian'da tanışan ve tutkulu bir aşk yaşayan İspanyol güzeli Amelia!

Picon, Capablanca ve Amelia'yı bir Arjantin eğlence mekânına götürür. Capablanca'yı izlediği anlaşılan Sasha burada ona kendisini tanıtırma fırsatı bulur. İkili uygun bir zamanda buluşmak için sözleşirler.

Moskova turnuvasının açılışı da görkemli olur. Seçkin davetliler, basın mensupları, patlayan flaşlar... Krylenko salona Capablanca ile birlikte gelir, tarihte ilk kez bir devlet tarafından resmen desteklenen bir satranç turnuvası yapıldığını da hatırlatan kısa bir açılış konuşması yaptıktan sonra sözü Capablanca'ya verir. Capablanca, bütün konuk yabancı oyuncular ve kendi adına gördükleri sıcak karşılama için teşekkür eder. Sovyet hükümetinin satranca bu kadar olağan üstü bir dikkat göstermeye devam etmesi halinde Sovyet satranç oyuncularının birinci sınıf ustalar haline gelerek dünya satrancında değerli bir yer tutacaklarından kuşkusu olmadığını ve bugün açılışını yaptıkları turnuvanın satranç tarihine geçeceğini söyler.

Ve turnuva gong sesi ile başlar! Turnuvanın favo-

rileri Capablanca ile Lasker'in daha ilk turda karşılaşması basının ana gündemi olur. Hamlesini yapan Capablanca ayağa kalktıktan sonra yanına gelen Torre ile samimi bir tarzda konuşur. Torre neden bu kadar uzun süre satranç oynamaya ara verdiğini sorarken bunun bir kapristen mi yoksa kaybetme korkusundan mı kaynaklandığını merak etmektedir.

Amelia'nın turnuva salonuna giriş belgesi sayesinde Capablanca'nın karşısına çıkan genç bir adam, Leningradlı satranççılar adına onu kentlerinde bir çoklu gösteri yapması için davet eder. Capablanca'nın bu daveti kabul etmesi Amelia'nın hiç hoşuna gitmez. Capablanca'nın serbest gününü bir grup amatörle satranç oynamak gibi faydasız bir işe harcaması, dinlenerek güç toplamak varken trende iki gece yolculuk yapacak olması hiç de akıllıca değildir. Capablanca'ya New York turnuvasına hasta halde başladığını ve Réti'ye kaybettiğini hatırlatır, onu satranç tarihindeki en sorumsuz şampiyon olmakla suçlar. Capablanca işe onun bu telaşını alaya alır: "Zaten benden önce pek fazla şampiyon yoktu!"

Picon ile Capablanca konuşurken turnuva ilerledikçe şampiyonun beklenen başarıyı göstereme-

diği anlaşılır. Capablanca dokuz turda yalnızca bir galibiyet alabilmiştir. Herkesin kendisiyle beraberlik almak için oynadığını söyler. Picon, burada olmayan Alekhine'in onun karşısına çıkmak için beklediğini hatırlatır. Capablanca, satrancın işi olduğunu, satranç oynamayı sevdiğini ama zaman zaman ondan nefret de ettiğini söyler. Ona göre, bu turnuvada da olduğu gibi, gün gelecek ve ustaların birbirini yenmesi olanaksız olacak ve oyunlar hep beraberlikte bitecektir. Bunu önlemek için dört taş daha eklenerek satranç tahtasının büyütülmesini önerir. Picon bunu mantıklı bulmaz, bu değişikliğin olasılık zincirini sonsuza kadar arttırmaktan başka bir işe yaramayacağını düşünmektedir. Capablanca, dünya şampiyonluğu yükünün ne kadar ağır olduğundan yakınınca, Picon, bu yükü yakında ondan alacağını söyleyerek yine Alekhine'i hatırlatır. Ancak Capablanca ona karşı kazanacağından emindir.

Capablanca, genç Sovyet oyuncu Ilyin-Zhenevskiy'e kaybedince Amelia oldukça üzülür. Capablanca ise bundan sanki hiç etkilenmemiş gibidir. Akıllı Sasha'dadır, onu Bolşoy Balesi'nde ziyarete gider. Sasha da gördüğü bu ilgiden hoşnuttur. Birlikte Kızıl Meydan'da yürürlerken Sasha, Moskova'yı satranç ateşinin sardığını, kendi koreograflarının bile Chigorin'in Steinitz'ı yendiği bir

oyundan esinlenen bir satranç balesi sahneye koyduğunu söyler. Kendisi oyunda bir piyonu canlandıracak ve daha başlarda hayatını kaybederek sahneyi terk edecektir.

Amelia, ortadan kaybolan Capablanca'yı arasa da oteldeki odasında bulamaz. Picon'a, Capablanca için ne kadar endişeli olduğunu anlatır. Alekhine'in Paris sokaklarında dolaşıp Capablanca'nın maçlarını yayınlayan gazeteleri aldığı sırada Capablanca'nın da elinde bir buket çiçek ile Moskova sokaklarında dolaştığından yakınırken aslında onu, ilk aşkını, bir başka kadından ne kadar kıskandığını da itiraf etmektedir. Bu kıskançlık nedensiz değildir. Capablanca, Sasha'ya giderek daha fazla tutulmaktadır. Sasha bu ilgiyi fark etse de aklında kardeşi Andrey vardır. Onun gurbette zor durumda olduğunu anlamış ve büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Capablanca onu evine bırakırken bugün yaşadığı mağlubiyeti unutturduğu için Sasha'ya teşekkür eder. Bu sırada Sasha'nın yaşlı komşusu çıkagelir, yanındaki yeni sahiplendiği köpeğe eski sahibinin "Kale" adını verdiğini, hayatını yeni kaybetmiş olan o zavallı kadın ve elbette kendisi için her şeyin satrançla ilgili olduğunu söyler. Sasha yanındaki adamın da çok iyi satranç oynadığını söyleme gereği duyar. Buna şaşırان yaşlı adam Capablanca'yı şöyle bir

Capablanca, Leningrad'da, aralarında genç Botvinnik'in de olduğu bir grup oyuncuya karşı eş zamanlı oynuyor.

Turnuva ilerledikçe ısınan Capablanca, turnuvayı ilk sırada bitiren Bogoljubov'u terletiyor.

süzdükten sonra görüşünü bildirir: “Elbette bir Chigorin değil!” Bu yorum Capablanca ve Sasha’yı güldürür. Ayrılırken, Capablanca, Sasha’yı oyundaki rolü için teselli eder, piyon önemsiz bir taş değildir, piyonlar satrancın ruhudur!

Turnuvanın maç yapılmayan günü gelince Capablanca yıllar önce ziyaret ettiği Leningrad’a gitme fırsatı bulur. Bir grup satranççıya karşı eş zamanlı oynar. Yorgun olduğu gözden kaçmayan Capablanca, kendisini davet eden gence, az önce hamle yaptığı son masadaki çocuğun kim olduğunu sorar. On dört yaşında, ikinci sınıf bir oyuncu olan Mikhail Botvinnik olduğunu öğrenince onun kendi ülkesinde olsa bir şampiyon olacağını, bu genç oyuncuya bir de on yıl sonra bakılması gerektiğini söyler. Çok geçmeden, bu genç yeteneğe karşı şahını devirerek onu galibiyetinden dolayı kutlar.

Moskova’ya dönerek turnuvaya devam eden Capablanca için kötü gidiş sürer. Kendisini ziyarete gelen Sasha’nın da etkisiyle, umutsuz durumda olduğunu düşündüğü oyunda, hamle sırası rakipteyken terk eder. Sasha ve onun baleden kız arkadaşını Torre ile evlerinde ziyaret eder. Kızlar onlara, üstü damalı, karelerine beyaz ve kahverengi çikolatadan yapıldığı anlaşılan kale, at ve

piyon şeklinde satranç figürlerinden oluşan bir yaş pasta bile yapmıştır. Capablanca’nın bunlardan kahverengi bir “at”ı Sasha’ya sunduğu görülür.

Capablanca’nın kalbinde artık başka bir kadın olduğunu anlayan Amelia, ona dostça veda eder. Aynı dönemde, Manuel aracılığıyla Küba’da kendisi için haberlerin iyi gitmediği yönünde bilgi de alan Capablanca turnuvanın ikinci yarısına fırtına gibi girer, galibiyetler art arda gelir.

Diğer taraftan da, Capablanca, fırsat buldukça Sasha ile zaman geçirmeye devam etmektedir. Ona çocukluğunda, henüz dört beş yaşlarında, babasıyla satranç oynarken geçen bir rüyasını anlatır. Tahtadan bütün taşlar tek tek kaybolmakta, yalnızca beyaz bir şah ve siyah bir piyon kalmaktadır... Akıllı sergileyeceği rolde olan Sasha, ölen bir piyonun ne hissedeceğini sorar Capablanca’ya. Görevini yapmış olmanın verdiği huzur olduğunu söyler şampiyon. Sasha bir rüyada gibidir ama turnuvanın bitişi yaklaştıkça Capablanca’nın gidişi de yaklaşmaktadır. Sonu olmayan bir ilişki yaşadıklarını düşünerek üzülmektedir. Capablanca, bir gün yeniden doğacağını söyleyerek genç sevgilisini teselli eder.

Galibiyet serisini sürdüren Capablanca, turnu-
vanın şampiyonluğunu kazanacak olan Bogolju-
bov'u da yenmeyi başarır (Diyagram 1 ve 2). Ar-
tık ayrılık vakti gelmiştir. Sasha'yı evinde ziyaret
etse de onu bulamaz. Getirdiği çiçekleri kapısına
bırakıp giderken onun yaşlı komşusu ile karşıla-
şır. Adam, kızların buraya yakın olan balede ol-
duklarını söyler. Capablanca şehirden ayrılmak
üzere olduğunu söylerken Sasha'yı görmek için
oraya gidemeyeceğini de ima etmiştir. Satranç
tutkunu adam, turnuvanın sonucunu merak et-
mektedir, şampiyon olmuş mudur? Capablanca
yalnızca üçüncü olduğunu söyler. Peki, kendisi
gerçekten de Sasha'nın söylediği gibi dünyanın
en iyi oyuncusu mudur? Capablanca, dönüp
yaşlı adamın yanına gelir, ona dostça dokunur:
"Sasha yanılıyordu, dünyanın en iyi oyuncusu
Chigorin'dir!" Bu yanıt yaşlı adamı çok mutlu
etmiştir: "Söylemiştim, söylemiştim, Chigorin,
Chigorin'dir!"

Picon da Capablanca'nın ikinci yarıdaki perfor-
mansından çok memnundur: "Son on turda 8.5
puan! Eğer bir beraberlik daha az almış olsay-
dın ve Lasker ikinci olmasaydı..." Capablanca
ise Lasker ve Bogoljubov'un iyi oynadığını, Bo-
goljubov'un birinciliği hak ettiğini söyler. Picon,
böyle güçlü bir turnuvada üçüncü olmanın ve iki

parlak oyun ortaya koymuş olmanın büyük bir
başarı olduğunu düşünmektedir. Capablanca,
her zaman turnuvalara kötü başladığını, burada
da bunun bir benzerinin yaşandığını, turnuvanın
ilk kısmını ısınma gibi gördüğünü ama artık baş-
langıç kısmının da son kısım kadar önemli oldu-
ğunu anladığını söyler. Gelecek yıl Amerika'daki
bir turnuvaya davet edilmiştir ve orada bundan
daha iyisini yapacaktır. Sasha'nın profilini yansı-
tan ve bir parktaki sokak ressamının yaptığı res-
mi gören Picon kendisine tanıdık gelen bu kadı-
nın kim olduğunu sorar. Capablanca, onun belki
de dünyada yaşayan son melek olduğunu söyler,
adını vermeden.

Capablanca ayrılırken onu tren garında uğur-
layan yine dostu Torre olur: "Sasha'yı görürsem
ona ne söylemeliyim?" Capablanca bir an du-
raksar, "Onun mükemmel bir kız olduğunu söy-
le, her şeyin söylediğim gibi olacağını... Ve kısa
süre sonra döneceğimi..." Torre, Capablanca'nın
âşık olduğunu apaçık görmektedir, Capablan-
ca da bunu inkâr etmez. Trenin kalkış zamanı
gelmiştir, Torre "Hepimiz kaderin elinde bir pi-
yonuz." der. Capablanca ise sanki satrancı artık
daha farklı algılamaya başlamıştır; piyonların
kendi kaderlerini değiştirebildiklerinin farkı-
na vardığını söyler. Bu sırada, siyah bir piyonu

Bolşoy Balesi'nde sergilenen satranç temalı gösteri.

José Raúl Capablanca, Satranç Ateşi filminde.

canlandıran Sasha, satranç konulu etkileyici bir bale performansı sergilemektedir. Capablanca hareket etmek üzere olan trene binerken son sözlerini söyler: “Eskiden, en önemli taşın şah olduğuna inanırdım, şimdi bunun doğru olmadığını görüyorum, hayatta olduğu gibi satrançta da en önemli taş piyondur!” Sasha, performansın en önemli oyuncusu olarak sahnede görevini tamamlayıp sonlandırırken Capablanca’yı Moskova’dan uzaklaştıracak buharlı tren hareket eder.

Ardından perdede Capablanca’nın bundan sonra yaşadıklarını özetleyen kısa bir yazı akar: “Sonra, José Raúl Capablanca, Hopatcong Gölü ve New York turnuvalarını kazandı. Dünya şampiyonluğu tacı 1927’de Buenos Aires’de Aleksandr Alekhine’e geçti. Capablanca rövanşı almaya çalıştı fakat dünya şampiyonu ile yeniden karşılaşma çabaları başarıya ulaşamadı. Moskova’da 1935 ve 1936 yıllarında yapılan iki büyük uluslararası satranç turnuvasına katılmak için, iki kez daha Sovyetler Birliği’ne geldi. José Raúl Capablanca, 8 Mart 1942’de New York, Mount Sinai Hastanesi’nde hayatını kaybetti. Capablanca, 39 yıllık aktif satranç hayatında, bugüne kadar hiçbir satranç oyuncusu tarafından aşılamayan bir rekora ulaştı. Resmi olarak kayıtlı 618 partiden 315’ini kazandı, 266’sında berabere kaldı ve yalnızca 38 kayıp yaşadı. O bir demokrat ve hümanistti. Fakat her şeyden önce, döneminin Kübalısı idi! Ve bununla gurur duyardı.”

Capablanca, Kübalı yönetmen Manuel Herrera’nın gerçekleştirdiği, José Raúl Capablanca’nın doğumunun yüzüncü yılına adanmış bir film. Beklendiği gibi, Sovyet-Küba ortak yapımı olan

filmin ilk gösterimi Ekim 1987’de Moskova’da gerçekleştirilmiştir. Sovyetler Birliği’nin çatırdamaya başladığı yıllarda çekilen film, buna rağmen hem Küba’nın eski dönemi üstünden sistem eleştirisi yapıyor hem de kendi uyguladığı politik sistemi savunuyor. Film, Sovyetler Birliği’nin yeni kurduğu, dünyanın çoğunluğu tarafından henüz alışılmayan ve bu nedenle şüpheyle bakılan siyasi sisteminin propagandasını yaparken, ona paralel bir yolda yürüyecek olan Küba’nın devrimi ısıtmaya başlayan halkını selamlıyor.

Capablanca filmi, iddialı adına rağmen, üçüncü dünya şampiyonu José Raúl Capablanca’nın gösterişli hayatının yalnızca 1925 Moskova turnuvası kısmına odaklanıyor. Capablanca’nın hayatında Rusya’nın çok özel bir yer tuttuğu biliniyor. Bu ülkeyi defalarca ziyaret eden, hatta bir süre orada yaşayan, orada düzenlenen büyük satranç turnuvalarına katılan, konferanslar veren, satrancı tanıtan, satranç dünyası dışından insanlarla da çok fazla iletişim kuran Capablanca’nın bu ülkeyi ve onun satranç tutkunu insanlarını sevdiği yaşamından kolaylıkla okunabiliyor.

Filmin bilimsel danışmanlığını, ünlü Rus satranç tarihçisi ve yazarı Isaak Maxovich Linder’in yaptığını keşfediyorum Capablanca’nın hayatı ve çalışmaları hakkında birkaç kitabın yazarı olan Linder, filmde Avusturyalı büyük usta Rudolf Spielmann’ı da canlandırıyor. Buna rağmen, hemen her karesinde satranç taşları görünen ve satranca gönderme içeren imgelerle yüklü filmde, ne yazık ki satrançsever izleyiciyi etkileyen bir satranç konumuna yer verilmiyor. Bunu, filmin danışmanının Capablanca’nın satranç anlayışın-

dan çok tarihsel süreciyle ilgilenmesine bağlıyorum. Filmde en ayrıntılı verilen maçlardan biri olan Bogoljubov karşılaşmasında açılış ve oyun ortasında hamleler doğru gösterilmesine karşın, Beyaz'ın oyundaki vezir hamlesi gerçekte olduğundan daha geç yapılıyor, bu hamlenin yapıldığı sırada tahtada gerçekte oluşan konumdan çok farklı bir konum gösteriliyor ve aynı konumu takip eden izleyicilerin kendi tahtalarındaki konumun ise ne gerçekte oynanana ne de filmde verilen konuma benzemiyor (Diyagram 1 ve 2). Daha kötüsü, Capablanca ile Botvinnik arasında yapılan maçın notasyonu var olmasına karşın, gerçekte oynanan oyun ile filmde gösterilen arasında küçük de olsa bir benzerlik bulunmuyor. Bu durum, filmde satranç konumları konusunda bir titizlik gösterilmediğini ortaya koyuyor.

Sovyet hükümeti tarafından ülkede satrancı yaygınlaştırmak için 10 Kasım ile 8 Aralık tarihleri arasında düzenlenen 1925 Moskova turnuvası, satranç tarihinde önemli bir yer tutuyor. Nikolai Krylenko tarafından düzenlenen bu uluslararası süper turnuvaya, on bir yabancı ustaya karşılık on Sovyet ustası davet edilmiş, dünya şampiyonu José Raúl Capablanca ve selefi Emanuel Lasker'in, New York 1924 turnuvasında olduğu gibi, zirve için çekişen isimler olması beklenirken, Sovyet ustası Efim Bogoljubov beklenmedik bir zafer elde etmiş, Lasker, turnuvayı Bogolyubov'un 1½ puan gerisinde ve Capablanca'nın ½ puan önünde bitirmiştir.

Bu sayfalarda daha önce tanıttığım, Satranç Ateşi filmi, 1925 Moskova turnuvasından tarihi belge niteliğinde bazı sahneler içermektedir. Yönetmen Manuel Herrera'nın, filmini çekerken o dönemden hareketli görüntüler içeren, hatta Capablanca'nın kendisinin bizzat rol aldığı Satranç Ateşi'nden fazlasıyla faydalandığını düşünüyorum. Sasha'nın Moskova'da hemen herkesin satranç konuştuğundan bahsederken "satranç ateşi" ifadesini kullanması, Capablanca'nın bazen satrançtan nefret ettiğini itiraf etmesi, her iki filmde de satranç temalı yaş pasta görünmesi bu savın akla geliveren kanıtları olarak sunulabilir.

Satranç Ateşi ve Capablanca beni geçmişe götürüyor, kayıtlarımı kontrol ediyorum, 10 Ocak 2010 tarihinde Satranç Ateşi yazımı yayın kuruluşuna gönderdiğim ortaya çıkıyor. Bundan sonra-

ki ilk yayın kurulu toplantımızda yazıyı okuduğu anlaşılan sevgili Ali İpek, bana Capablanca ile ilgili bir film daha olduğunu haber veriyor. Satranç ve Sanat köşesinin henüz üçüncü makalesini yazmış biri olarak yolun başında olsam da şaşıyorum. Ali İpek, bu filmi televizyonda izlediğini söyleyerek beni bir kez daha şaşırtıyor. Capablanca adını taşıyan ve nihayet yazma fırsatı bulduğum bu filmin varlığından ilk olarak o zaman haberdar oluyorum. Film hemen izlemek, hatta yazmak tutkusu sarıyor içimi. Filmin bir kopyasına kolayca ulaşabilsem de İspanyolca olduğu ve hiçbir dilde yazılmış bir altyazısı olmadığı için hevesim kursağımda kalıyor. Mavikale için her film seçiminde Capablanca yeniden gündeme geliyor, ama nafile, altyazı bulamıyorum. Hatta bu filmin altyazısını bulmak için film ile aynı adı taşıyan bir altyazı dosyası oluşturup onu internette paylaşarak beni boşuna umutlandıran bir başka Capablanca filmi takipçisiyle bile kesişiyor yolum... Zaman geçiyor, ne yazık ki, kendisine filmin makalesini yazarak sürpriz yapamadan, sevgili Ali İpek aramızdan ayrılıyor. Ben yine de filmi takip etmekten vaz geçmiyorum. Otomatik oluşturulan İspanyolca altyazıyı deşifre ederek filmi izlemek için uzun süre çaba göstersem de program özel adların neredeyse hiçbirini görmediği için bu yöntemle istediğim verimi alamıyorum. Ama artık filmi izleye izleye ona o kadar aşına bir hale geliyorum ki o haliyle bile olsa yazmaya başlamaya karar veriyorum. Tam da o gün, umutsuzca yaptığım son arama nihayet başarıya ulaşıyor, Kiril alfabesi ile yazılmış bir Rusça altyazı buluyorum! Günümüz teknolojisinin olanaklarını kullanarak onu İngilizce'ye çeviriyorum. Ve nihayet Capablanca'yı içinde geçen hemen her sözcüğünü anlayarak izlemenin mutluluğuna eriyorum. Bu anlattığım bütün süreçlerde Ali İpek'in filmi nerede izlemiş olabileceği sorusu takılıyor aklıma. Film ile ilgili yerli bir kayıt bulamayınca, büyük olasılıkla, katıldığı bir uluslararası turnuva sırasında rastlamış olduğuna hükmetmiştim. Ama zaman beni bir kez daha haksız çıkarıyor, sanal dünyada bu filmi televizyonda izlediğini bildiren Türkçe bir forum notuna rastlıyorum, daha sonra da 8 Eylül 1998'de ülkemizde bir televizyon kanalında filmin gösterimini belgeleyen bir elektronik gazete kupürü buluyorum. Capablanca vesilesiyle, Ali İpek'i bir kez daha saygıyla anarken onun izleme

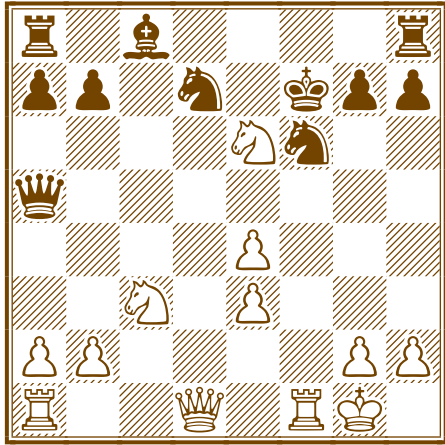
şansı bulduğu filmin Türkçe dublajının bir kopyasını bulmayı iş listeme ekliyorum.

Yazımı bitirdikten, onu yıllarca olgunlaşması için bekledikten sonra, filmi tadına vararak bir kez daha izliyorum. Artık olayları, konuşmaları, müziği o kadar iyi biliyorum ki onları görmeme gerek kalmıyor. Ben yalnızca Capablanca'ya bakıyorum. O elbette filmin, bu yazının ve bendeki satranç imgesinin tartışılmaz kahramanı. Nezaket ve zarafetiyle satranca ne kadar da yakışıyor! Onu ne kadar yazarsam yazayım tam olarak anlatamayacağım gibi geliyor. Bunu ona söylemek istiyorum. Başka bilmesini istediklerim de var: Milyonlarca insanın ona hala hayran olduğu, kitaplarının hala elden ele dolaştığı, doğumunun

yüzüncü yılı anısına bir film çekildiği, "satrancın Mozart'ı" olarak anıldığı... O bunların hiçbirisiyle ilgilenmiyor gibi, önündeki tahtaya bakıyor. Ben heyecanımı yendikten sonra fark ediyorum tahtanın sayamadığım kadar dikey ve yatayı olduğunu! Şu şah, tamam, bu vezir, şunlar kale, fil ve atlar, tamam bunlar piyonlar... Peki, bu taşlar nedir, daha önce hiç görmediğim, bu nasıl bir spiral hamledir, anlamadım bu taş nasıl vardı oraya, bu nasıl bir hamledir rakibin aynı anda iki taşını alan! Capablanca, ancak ben onun bu tuhaf satranç takımıyla ilgilenmeye başlayınca ilgileniyor benimle, taşları tutarken güzel bir kadının beline elini koyup onu dansa kaldırıyor gibi ince, başlıyor öğretmeye...

FİLMDEN DİYAGRAMLAR

Diyagram 1

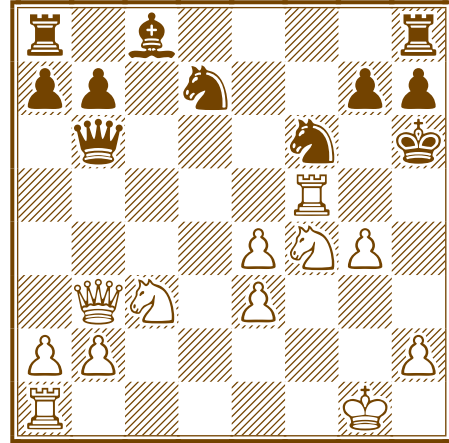
wKg1,Qd1,Nc3,e6,Ra1,f1,Pa2,b2,e3,e4,g2,h2/bKf7,Qa5,Nd7,f6,Bc8,Ra8,h8,Pa7,b7,g7,h7

Capablanca - Bogoljubov

Beyaz hamlededir.

1. ♖b3! ♔g6 2. ♖f5! ♚b6 3. ♘f4+ ♔h6 4. g4
Capablanca ♖f7!! oynamayarak hemen kazancı kaçırıyor ve rakibe oyunu eşitleme fırsatı veriyor (Diyagram 2).

Diyagram 2

wKg1,Qb3,Nc3,f4,Ra1,f5,Pa2,b2,e3,e4,g4,h2/bKh6,Qb6,Nd7,f6,Bc8,Ra8,h8,Pa7,b7,g7,h7

Capablanca - Bogoljubov

Siyah hamlededir.

1.g5!

Bogolyubov başka ne oynasa hemen kaybederdi. Tek hamleyi bulmasına karşın Capablanca'nın kurduğu baskı altında hata yapacak ve maçı kaybedecektir.

Kaynaklar

- <https://www.imdb.com/title/tt013674> (Erişim tarihi: 08.03.2021)